

УДК352:323:325 (477.87)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ

Газуда С.М.

В статті розглянуто роль соціальної інфраструктури у забезпеченні сільського розвитку регіону. Проаналізовано окремі аспекти життєзабезпечення населення в контексті сільського розвитку, зокрема здійснено порівняльний аналіз благоустрою населених пунктів України та Закарпатської області, а також зовнішні й внутрішні чинники житлових умов та інших складових соціальної інфраструктури.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сільський розвиток, життєзабезпечення населення, благоустрій населених пунктів.

ВСТУП

У вітчизняній науці й практиці все більш широкого вжитку набувають категорії „соціальна інфраструктура”, „сільський розвиток”, „сільська територія”, а тому виникає необхідність визначення сучасної наукової позиції, завдання та їх сутності, цільового призначення, а також необхідності сприйняття цих категорій в сучасних умовах трансформації економіки. Внаслідок цього потрібно розглянути значення, місце і роль соціальної інфраструктури, сільського розвитку та сільських територій з метою забезпечення сталого розвитку провідних видів економічної діяльності.

Соціальну інфраструктуру, сільський розвиток та сільську територію необхідно розглядати як системне явище, оскільки ці категорії поєднує все те, що у їх складі функціонує у тій чи іншій формі. Це стосується територій будь-яких розмірів, і особливо Закарпатської області, територія якої формується під впливом, передусім гірських природно-кліматичних умов, починаючи з низинної до передгірної, гірської та субальпійської природно-економічних зон.

Тенденціям та важливим аспектам сільського розвитку присвячені наукові праці вчених-економістів та екологів. Серед них Б.Д.Данилишин, О.І.Павлов, М.П.Талавира, А.В.Толстоухов, В.В.Юрчишин та ін. Однак проблеми сільського розвитку через призму соціальної інфраструктури та природно-економічних зон, досліджені недостатньо.

Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану соціальної інфраструктури та її вплив на розвиток сільських територій в розрізі природно-економічних зон регіону.

Методологія дослідження включає методи системного аналізу, синтезу, наукової абстракції, аналітичний і порівняльний прийоми.

1 РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Соціальна інфраструктура є важливим чинником у забезпеченні сільського розвитку. В „Економічній енциклопедії” [2, с. 703, 704] стверджується, що соціальна інфраструктура – житлове та комунальне господарство, підприємства побутового обслуговування й водопостачання, енергетичне господарство об'єктів соціального призначення, підприємства торгівлі, освіта (загальна і професійна), охорона здоров'я, курортно-туристичні зони. В іншій

Газуда Сергій Михайлович, аспірант кафедри економіки, менеджменту та маркетингу ДВНЗ „Ужгородський національний університет”, e-mail: lesyagazuda@gmail.com

інтерпретації „соціальна інфраструктура” – комплекс об’єктів (підприємств, закладів, організацій та споруд), які забезпечують умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізично та інтелектуально розвиненого, суспільно активного індивіда. Соціальна інфраструктура має складну внутрішню будову – в ній розрізняють частини, ланки, об’єкти.

Відмітимо, що основу поділу соціальної інфраструктури на частини і ланки – спільне функціональне призначення складових у процесі суспільного відтворення, тобто спрямованість об’єктів та створення умов для задоволення певного кола потреб суспільства, виробництва. У найзагальнішому вигляді соціальну інфраструктуру поділяють на соціально-побутову та соціально-культурну. Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб у належних умовах життя. Соціально-культурна інфраструктура сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та значною мірою фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно-активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили [2, с. 705].

Значна кількість праць з теорії соціальної інфраструктури в зарубіжній науці з’явилася наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. Загальним у тлумаченні „соціальної інфраструктури” є підхід до неї, як до елемента капіталу та багатства. Невипадково, до соціальної інфраструктури відносять сфери людської діяльності, що є передумовою розвитку господарства країни або регіону, а тому інфраструктурні інвестиції повинні випереджати виробничі. Спільна ознака та необхідна вимога до створення й функціонування соціальної інфраструктури – встановлення певних мінімальних термінів служби та проектної величини об’єктів. Автор статті не погоджується з думкою науковців, що невеликі споруди досить часто неефективні, оскільки досвід сільського розвитку свідчить, що вони більш ефективні у розселенні сільського населення і не випадково міські мешканці розселяються у власних будинках на околицях міст та ближніх сільських поселеннях.

На думку зарубіжних дослідників, регіональна економічна політика повинна концентруватися навколо фінансової допомоги у розбудові соціальної інфраструктури. При цьому значна частина таких заходів є надзвичайно капіталомісткими, оскільки окупність коштів забезпечується протягом тривалого часу. В зв’язку з цим частка державної участі в інфраструктурних програмах розвитку сільських територій в промислово розвинутих країнах світу традиційно висока. Питання стану й розвитку соціальної інфраструктури періодично розглядається на засіданнях Конгресу США, а президент США Клінтон у своїх промовах неодноразово наголошував про необхідність забезпечення кожної американської сім’ї приватним будинком.

Стан соціальної інфраструктури визначає побутову привабливість поселень. Необґрунтовані регіональні відмінності у життєвому рівні населення

зменшують соціально-економічну ефективність територіального поділу праці, уповільнюють розвиток продуктивних сил регіонів, в тому числі сільської місцевості. Соціальна інфраструктура, що задовольняє повсякденні потреби населення складається з набору елементів за місцем проживання, взаємозамінюваність яких неможлива. Об’єкти, що задовольняють потреби вищого рангу, притаманні частині жителів у окремі періоди життя, потребують пропорційного розподілу залежно від регіональної системи розселення, соціально-економічного статусу поселень та вікового складу населення.

Виходячи з потреби створення повноцінного життєвого середовища та підвищення ефективності функціонування господарського комплексу, територіальна організація соціальної інфраструктури повинна відповідати таким критеріям: збалансованість певної підсистеми регіонального господарського комплексу з іншими структурними утвореннями, підтримання територіальних та галузевих пропорцій між її ланками; комплексність на рівні регіону й на рівні окремого поселення залежно від кількості й статеві-вікової структури населення, особливостей системи розселення; ієрархічність, тобто зв’язок між складом об’єктів у поселенні та її розміром і адміністративно-господарським значенням.

Із соціальною інфраструктурою тісно пов’язана така її складова, як житлове середовище, тобто комплекс архітектурно-просторового планування, інженерно-технічного та меблевого обладнання й оздоблення приміщень, оптимальних і мінімально допустимих рівнів, фізичних, хімічних, біологічних, радіологічних та соціальних чинників всередині помешкань і в безпосередньому їх оточенні.

На основі наукових розробок встановлено основні закономірності формування навантаження фізичних, хімічних і біологічних чинників на населення, що діють у житловому середовищі у зв’язку з газифікацією, електронізацією, комп’ютеризацією побуту, недостатніми та неоптимальними об’ємно-просторовими характеристиками середовища проживання людини, новими рішеннями щодо зовнішніх та внутрішніх захисних конструкцій, недостатнім повітрообміном, ультрафіолетовим „голодом”, проникненням зовнішніх чинників різної природи (шум, вібрація, радіація, хімічні й біологічні аерозолі тощо).

На сучасному етапі житлового будівництва критерієм комфорту житлового середовища є загальна площа будинку (квартири), житлова площа на 1 людину, кількість кімнат у будинку (квартирі) відповідно до кількості членів родини, наявність підсобних приміщень, а також акустичний, світловий і повітряний комфорт. Важливу роль у розвитку населених пунктів, особливо сільської місцевості відіграють житлові умови, які представляють сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, а також соціальних умов, що формують житлове середовище [1, с. 17].

Зовнішні і внутрішні чинники житлових умов та інших складових соціальної інфраструктури особливо актуальні для сільської місцевості, зокрема для гірських територій. В розрізі природно-економічних зон гірської екосистеми

Закарпаття до зовнішніх чинників належать географічні умови, місцезнаходження будинку в плані населеного пункту, властивості земельної ділянки, характер забудови населеного пункту, наявність і відстань від джерел забруднення навколишнього середовища та ін.

Сільські населені пункти в Закарпатській області розташовані в усіх трьох природно-економічних зонах, а саме: в низинній, передгірній і гірській. За рахунок останніх двох природно-економічних зон в регіоні переважає сільське населення, частка якого в загальній чисельності народонаселення області становить майже 63 %. Майже 80 % території області займають гори, серед яких найвища точка України – гора Говерла (2061 м). Найбільше багатство регіону – ліси, які вкривають більше половини території області. Крім того, у Закарпатті протікає близько 9,5 тис. потоків і річок в основному гірських [5, с. 22].

Відмічені зовнішні фактори виділяють Закарпаття на фоні інших регіонів України, як область еколого-економічного розвитку, в тому числі й у вирощуванні екологічно чистої продукції. Тому пріоритетним напрямом соціально-економічного сільського розвитку гірських, передгірних та низинних територій є рекреаційно-туристичний комплекс.

Внутрішні чинники житлових умов – це тип будинку, будівельні матеріали і конструкції,

внутрішнє планування, ступінь благоустрою (холодне і гаряче водопостачання, каналізація, опалення, вентиляція та ін.). Відмітимо, що в сільській місцевості регіону в забудові переважають природні матеріали і конструкції, а тому в наступному розділі цієї наукової статті висвітлюватимуться окремі домінуючі чинники розвитку сільських територій України та Закарпатської області.

2 ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Концепція багатофункціональності й комплексного розвитку сільських територій не є новою для України. У період планово-централізованого регулювання економіки колгоспи і радгоспи виконували розгалужені функції щодо життєзабезпечення селян та надання їм необхідних соціальних і комунальних послуг. Під час ринкової трансформації аграрного сектору економіки значного руйнівного впливу зазнали саме об'єкти соціальної інфраструктури сільської місцевості, які безпосередньо формують якість і рівень життя на селі. Про це зокрема підтверджують дані щодо благоустрою населених пунктів області, в тому числі в сільській місцевості (табл. 1).

Таблиця 1 Кількість та благоустрій населених пунктів України та Закарпатської області*

Типи населених пунктів та види благоустрою	Україна				Закарпатська область			
	2000	2005	2009	2009 до 2000, %	2000	2005	2009	2009 до 2000, %
Кількість населених пунктів:								
міст	451	457	459	101,8	10	11	11	110,0
селищ міського типу	893	885	885	99,1	20	19	19	95,0
сільських насел. пунктів	28651	28562	28471	99,4	579	579	579	100,0
З них мають: водопровід								
міст	448	452	456	101,8	10	11	11	110,0
селищ міського типу	796	767	771	96,9	14	14	13	92,9
сільських насел. пунктів	6651	6305	6316	95,0	14	14	14	100,0
каналізацію								
міст	426	438	445	104,5	10	10	11	110,0
селищ міського типу	518	489	503	97,1	13	13	11	84,6
сільських насел. пунктів	841	746	737	87,6	4	6	9	225,0
газифіковані тільки природним та природним і зрідженим газом								
міст	387	411	421	108,8	8	9	10	125,0
селищ міського типу	476	545	609	127,9	10	10	14	140,0
сільських насел. пунктів	8086	10318	13447	166,3	38	150	356	936,8
газифіковані тільки зрідженим газом								
міст	57	42	32	56,1	2	1	1	50,0
селищ міського типу	384	316	213	55,5	10	10	5	50,0
сільських насел. пунктів	18807	16306	13443	71,5	482	360	223	46,3
% сільських населених пунктів, що мають:								
водопровід	23,2	22,1	22,2	x	2,4	2,4	2,4	x
каналізацію	2,9	2,6	2,6	x	0,7	1,0	1,6	x
газифіковані тільки природн. та природн. і зріджен. газом	28,2	36,1	47,2	x	6,6	25,9	61,5	x
газифіковані тільки зрідженим газом	65,6	57,1	47,2	x	83,2	62,2	38,5	x

*Розраховано за джерелом: [6, с. 29]; [7, с. 26]; [3, с. 24, 438]; [5, с. 444].

В цілому в Україні (табл. 1), станом на 1 січня 2010 р., водопровід мають 22,5 % сільських населених пунктів, а на Закарпатті тільки 2,4 %; каналізацію відповідно 2,6 та 1,6 %. Дещо краща ситуація щодо газифікації сільської місцевості природним та природним і зрідженим газом. В Україні таких сіл 47,2 %, а в Закарпатській області – 61,5 %. Враховуючи, що сільська місцевість немає достатньої фінансової підтримки з боку держави, зокрема в розбудові соціальної інфраструктури за 10 останніх років припинили своє існування понад 200 сільських населених пунктів України. Водночас в Закарпатській області всі сільські поселення за аналізований період збереглися.

Загострилась ситуація на сільському ринку праці. Внаслідок структурної перебудови аграрного сектора економіки та зміни форм власності на землю зменшилась зайнятість у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві України із 4344,4 у 1990 р. до 893,2 тис. осіб у 2009 р. [5, с. 360], а в Закарпатській області навпаки збільшилось із 78,2 у 1990 р. до 122,8 тис. осіб у 2009 р., передусім за рахунок самозайнятості населення в особистих селянських господарствах [5, с. 358; 4, с. 317]. Більшість самозайнятих перебуває за межею бідності, що обумовлює необхідність державної фінансової підтримки сільських територій Карпатської гірської системи, передусім гірських та передгірних поселень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологічна енциклопедія : У 3 т. / Головн. ред. А. В. Толстоухов та ін. – К. : ТОВ „Центр екологічної освіти та інформації”, 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.
2. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002 / голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. Т. 1 / [відп. ред. Мочерний С. В. та ін.]. – 2002. – 864 с.
3. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 566 с.
4. Статистичний щорічник Закарпаття за 2000 рік / Закарпатське обласне управління статистики; за ред. І. В. Ільця. – Ужгород, 2001. – 448 с.
5. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 / Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2010. – 543 с.
6. Статистичний щорічник України за 2000 / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2001. – 598 с.
7. Статистичний щорічник України за 2005 р. / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2004. – 575 с.

ВИСНОВКИ

В наукових дослідженнях все більшого значення набувають категорії „соціальна інфраструктура”, „сільський розвиток”, „сільська територія”. В зв'язку з чим в статті розглянуто їх значення, місце і роль в соціально-економічному розвитку регіону. Сільські населенні пункти Закарпатської області розташовані в усіх трьох природно-економічних зонах (низинній, передгірній і гірській). Пріоритетом їх соціально-економічного розвитку повинен стати рекреаційно-туристичний напрямок.

Дослідження свідчать, що в порівняльному аналізі населених пунктів України та Закарпатської області, недостатній рівень благоустроєних поселень, особливо сільських.

Водночас без сталого розвитку села неможливий прогрес і гармонійний розвиток суспільства в цілому. Посилююча криза сільського життя, перетворення сільських територій у зони бідності й соціального неблагополуччя обумовлюють регулювання розвитку соціальної сфери села як на державному, так і регіональному рівнях.

Подальші наукові публікації будуть зосереджені на дослідженнях інших зовнішніх і внутрішніх чинників забезпечення сталого сільського розвитку.